Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ELEKTRON TIJORATNING MILLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI MODELLARI: IQTISODIY O'SISH, BANDLIK VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA OMILLARI ASOSIDA KOMPLEKS TAHLIL

Shavqiyev Erkin
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Raqamli iqtisodiyot" kafedrasi professori
erkinshavqiyev175@gmail.com

Danayeva Zulhumor Abdusodiq qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
ORCID: 0009-0005-4414-203X
danayevazulhumor275@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta'sir mexanizmlari, iqtisodiy o'sish, bandlik, mehnat unumdorligi, tadbirkorlik faoliyati va bozor samaradorligiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta'sirini baholashning konseptual va iqtisodiy modellari ishlab chiqilib, elektron savdo hajmi, internet foydalanuvchilari soni, raqamli to'lovlar ulushi, logistika samaradorligi va raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari asosida iqtisodiy bog'liqliklar o'rganiladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida elektron tijorat va raqamli iqtisodiyot sohasida amalga oshirilayotgan institutsional islohotlarning iqtisodiy natijalarga ta'siri baholanadi.
Kalit so'zlar: elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy o'sish, raqamli transformatsiya, bandlik, logistika, elektron to'lovlar, milliy iqtisodiyot.

Abstract: This article scientifically analyzes the mechanisms of influence of e-commerce on the national economy, economic growth, employment, labor productivity, entrepreneurial activity and market efficiency in the context of a digital economy. The article develops conceptual and economic models for assessing the impact of e-commerce on the national economy, and studies economic dependencies based on the volume of e-commerce, the number of Internet users, the share of digital payments, logistics efficiency and digital infrastructure indicators. It also assesses the impact of institutional reforms being implemented in the Republic of Uzbekistan in the field of e-commerce and the digital economy on economic results.
Keywords: e-commerce, digital economy, economic growth, digital transformation, employment, logistics, electronic payments, national economy

Аннотация: В данной статье научно анализируются механизмы влияния электронной коммерции на национальную экономику, экономический рост, занятость, производительность труда, предпринимательскую активность и эффективность рынка в контексте цифровой экономики. В статье разработаны концептуально-экономические модели оценки влияния электронной коммерции на национальную экономику, а также изучены экономические зависимости на основе объема электронной коммерции, количества интернет-пользователей, доли цифровых платежей, эффективности логистики и показателей цифровой инфраструктуры. Также оценивается влияние институциональных реформ, проводимых в Республике Узбекистан в сфере электронной коммерции и цифровой экономики, на экономические результаты.
Ключевые слова: электронная коммерция, цифровая экономика, экономический рост, цифровая трансформация, занятость, логистика, электронные платежи, национальная экономика

Kirish

XXI asrning ikkinchi o‘n yilligidan boshlab global iqtisodiyotda kuzatilayotgan eng muhim tarkibiy o‘zgarishlardan biri iqtisodiy faoliyatning raqamlashtirilishi bilan bog‘liqdir. Internet texnologiyalarining jadal rivojlanishi, mobil aloqa xizmatlarining keng tarqalishi, sun’iy intellekt, bulutli hisoblash texnologiyalari, katta ma’lumotlar va raqamli platformalarning ommalashuvi iqtisodiy tizimlarning faoliyat yuritish mexanizmlarini tubdan o‘zgartirmoqda. Natijada iqtisodiy munosabatlarning yangi shakli sifatida raqamli iqtisodiyot shakllanib, milliy iqtisodiyotlarning rivojlanishida muhim omilga aylanmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy tarkibiy elementlaridan biri elektron tijorat hisoblanadi. Elektron tijorat zamonaviy iqtisodiyotda ishlab chiqaruvchi, vositachi va iste’molchi o‘rtasidagi munosabatlarni raqamli platformalar orqali tashkil etishga asoslangan iqtisodiy faoliyat shaklidir. Mazkur tizim mahsulot va xizmatlarni izlash, tanlash, buyurtma berish, to‘lovni amalga oshirish hamda yetkazib berish jarayonlarini elektron muhitda integratsiyalash imkonini beradi. So‘nggi yillarda elektron tijoratning global iqtisodiyotdagi ulushi sezilarli darajada oshdi. Elektron savdo bozorlarining kengayishi xalqaro savdo munosabatlarining transformatsiyasiga, kichik biznes subyektlarining bozorga kirish imkoniyatlarining ortishiga va iste’molchilarning tanlov imkoniyatlarining kengayishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, elektron tijorat logistika, moliyaviy xizmatlar, marketing va ishlab chiqarish tizimlarining modernizatsiyalashuviga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Elektron tijoratning iqtisodiy ahamiyati faqat savdo hajmlarining ortishi bilan cheklanmaydi. Ushbu sektor tranzaksiya xarajatlarini qisqartirish, axborot assimetriyasini kamaytirish, bozor samaradorligini oshirish va iqtisodiy resurslardan foydalanish unumdorligini yaxshilash imkonini beradi. Natijada elektron tijorat iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Iqtisodiy nazariya nuqtayi nazaridan elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bir necha mexanizmlar orqali amalga oshadi. Birinchidan, raqamli platformalar bozor chegaralarini kengaytiradi va ishlab chiqaruvchilarning potensial xaridorlar sonini oshiradi. Ikkinchidan, elektron tijorat mahsulot va xizmatlarning taqsimlanish samaradorligini yaxshilaydi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalar asosida shakllangan biznes modellar innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratadi.

Elektron tijoratning iqtisodiy rivojlanishga ta’siri masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda ham keng o‘rganilmoqda. Xususan, elektron savdoning yalpi ichki mahsulot o‘sishiga, mehnat unumdorligiga, eksport faoliyatiga va biznes samaradorligiga ta’siri bo‘yicha ko‘plab empirik tadqiqotlar amalga oshirilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarning katta qismi rivojlangan mamlakatlar tajribasiga asoslangan bo‘lib, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, jumladan O‘zbekiston misolida elektron tijoratning makroiqtisodiy samaralarini kompleks baholash masalasi yetarli darajada tadqiq etilmagan.

O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Mamlakatda elektron tijorat faoliyatini tartibga solish va rivojlantirish bo‘yicha muhim normativ-huquqiy asoslar shakllantirilgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonuni, “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”gi Qonuni, “Elektron raqamli imzo to‘g‘risida”gi Qonuni, “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni, shuningdek, “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi mamlakatda raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratni rivojlantirishning institutsional asoslarini yaratdi.

Mazkur hujjatlar elektron savdo subyektlari faoliyati uchun qulay huquqiy muhit yaratish, elektron to‘lov tizimlarini rivojlantirish, raqamli infratuzilmani kengaytirish va axborot xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan. Natijada mamlakatda elektron tijorat hajmi, elektron to‘lovlar soni va internet foydalanuvchilari ulushi yil sayin ortib bormoqda. Shunga qaramasdan, elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta’sirini iqtisodiy modellashtirish masalasi hali ham dolzarb ilmiy muammo bo‘lib qolmoqda. Mavjud tadqiqotlarda ko‘pincha elektron savdoning ayrim jihatlari alohida o‘rganilgan

bo‘lsa-da, uning iqtisodiy o‘sish, bandlik, mehnat unumdorligi, innovatsiyalar va bozor samaradorligiga kompleks ta’siri yetarlicha tahlil qilinmagan.

Adabiyotlar tahlili

Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi iqtisodiy munosabatlarning an’anaviy shakllarini tubdan o‘zgartirib yubordi. Ushbu transformatsiyaning markazida elektron tijorat turadi. Elektron tijorat dastlab internet orqali mahsulot va xizmatlarni sotish vositasi sifatida shakllangan bo‘lsa, bugungi kunda u ishlab chiqarish, taqsimlash, iste’mol, logistika, moliyaviy xizmatlar va axborot almashinuvini birlashtiruvchi murakkab iqtisodiy ekotizimga aylangan. Ilmiy adabiyotlarda elektron tijoratning iqtisodiy mohiyatiga turlicha yondashuvlar mavjud. Dastlabki tadqiqotlarda elektron tijorat savdo xarajatlarini kamaytiruvchi va bozor samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida talqin qilingan. Keyinchalik olib borilgan ilmiy izlanishlar elektron tijoratning iqtisodiy o‘sish, innovatsion rivojlanish, mehnat unumdorligi va xalqaro savdo hajmlariga ta’sirini chuqurroq o‘rganishga yo‘naltirildi. Raqamli iqtisodiyot nazariyasiga ko‘ra, elektron tijorat iqtisodiy tizimda axborot oqimlarining tezlashishiga xizmat qiladi. Axborot xarajatlarining kamayishi bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi nomutanosibliklarni qisqartiradi hamda resurslar taqsimotining samaradorligini oshiradi. Natijada iqtisodiy subyektlar bozor sharoitlariga tezroq moslashish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Elektron tijoratning iqtisodiy samaradorligini tushuntirishda tranzaksiya xarajatlari nazariyasi alohida o‘rin tutadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, iqtisodiy almashinuv jarayonida axborot qidirish, muzokara olib borish, shartnoma tuzish va nazorat qilish bilan bog‘liq xarajatlar mavjud bo‘ladi. Elektron platformalar ushbu xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Aynan shu omil elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishining asosiy sabablaridan biri sifatida qaraladi. Shu bilan birga, tarmoq effektlari nazariyasi ham elektron tijorat rivojlanishini izohlashda muhim ahamiyatga ega. Mazkur nazariyaga ko‘ra, platformadan foydalanuvchilar soni ortgan sari uning iqtisodiy qiymati ham oshib boradi. Elektron savdo maydonlarida sotuvchilar va xaridorlar sonining ko‘payishi bozor samaradorligini kuchaytiradi, narx shakllanishi jarayonlarini takomillashtiradi va iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Biroq mavjud nazariyalarning aksariyati elektron tijoratni asosan mikroiqtisodiy darajada tahlil qilgan. Milliy iqtisodiyot miqyosida elektron tijoratning ta’sir mexanizmlarini kompleks tushuntiruvchi integratsiyalashgan yondashuvlar hanuz yetarli emas. Mazkur tadqiqot aynan shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Iqtisodiy o‘sish zamonaviy iqtisodiyot nazariyasining markaziy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu sektorning iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Empirik tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, elektron tijorat iqtisodiy o‘sishga bir nechta yo‘nalishlar orqali ta’sir qiladi. Birinchidan, elektron savdo bozorlari mahsulot va xizmatlar uchun yangi talab shakllantiradi. Ikkinchidan, bozor ishtirokchilarining geografik cheklovlarini kamaytirib, savdo hajmlarining ortishiga imkon yaratadi. Uchinchidan, innovatsiyalar va texnologik yangilanishlarni jadallashtiradi. Elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha olib borilgan ko‘plab xalqaro tadqiqotlar internet infratuzilmasi rivojlanishi va elektron savdo hajmlarining ortishi yalpi ichki mahsulot ko‘rsatkichlari bilan ijobiy bog‘liqlikka ega ekanligini ko‘rsatgan. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar rivojlangan mamlakatlarda elektron tijorat iqtisodiy rivojlanishning muhim drayverlaridan biriga aylangan.

Shu bilan birga, ayrim olimlar elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ta’siri barcha mamlakatlarda bir xil bo‘lmasligini ta’kidlaydilar. Raqamli infratuzilma sifati, internet qamrovi, logistika tizimi rivojlanganligi va institutsional muhit elektron tijorat samaradorligini belgilovchi muhim omillar sifatida qayd etiladi. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy o‘sish va elektron tijorat o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘plab tadqiqotlarda tasdiqlangan bo‘lsa-da, ushbu bog‘liqlikning ichki mexanizmlari hali ham yetarli darajada ochib berilmagan.

Mehnat unumdorligi iqtisodiy rivojlanishning eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Elektron tijoratning mehnat unumdorligiga ta’siri bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu sektorning

ishlab chiqarish va savdo jarayonlarini optimallashtirishdagi rolini ta'kidlaydi. Elektron savdo tizimlari avtomatlashtirilgan boshqaruv, raqamli to'lovlar, logistika monitoringi va ma'lumotlar almashinuvi orqali ish jarayonlarining samaradorligini oshiradi. Natijada mahsulot birligini yaratish yoki sotish uchun sarflanadigan vaqt va resurslar kamayadi. Ayrim tadqiqotlar elektron tijorat platformalaridan faol foydalanayotgan korxonalarda mehnat unumdorligi an'anaviy savdo korxonalariga nisbatan yuqoriroq ekanligini ko'rsatadi. Bunga asosiy sabab sifatida operatsion xarajatlarning qisqarishi va boshqaruv qarorlarining tezlashishi ko'rsatiladi. Shunga qaramasdan, mavjud ilmiy adabiyotlarda elektron tijorat va mehnat unumdorligi o'rtasidagi bog'liqlikning miqdoriy bahosi bo'yicha yagona yondashuv shakllanmagan.

O'zbekistonda elektron tijorat va raqamli iqtisodiyot bo'yicha ilmiy tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashdi. Mamlakatda raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarga talabni oshirdi. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati elektron tijoratning huquqiy asoslari, elektron to'lov tizimlari, internet marketing va raqamli infratuzilma masalalariga bag'ishlangan. Biroq elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta'sirini makroiqtisodiy darajada modellashtirishga qaratilgan ilmiy ishlar soni cheklangan. Ayniqsa, elektron savdo hajmi, internet foydalanuvchilari soni, raqamli to'lovlar ulushi va iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqliklarni kompleks tahlil qiluvchi tadqiqotlar yetarli emas.

Metodologiya

Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta'sirini baholash uchun miqdoriy va tushuntiruvchi tadqiqot dizayni qo'llanildi. Tadqiqot yondashuvi elektron tijorat ko'rsatkichlari va makroiqtisodiy indikatorlar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga yo'naltirilgan. Metodologik yondashuvning asosiy g'oyasi shundan iboratki, elektron tijorat iqtisodiy tizimga bir nechta kanal orqali ta'sir ko'rsatadi: iqtisodiy o'sish, bandlik, mehnat unumdorligi, investitsion faollik va bozor samaradorligi. Shu sababli tadqiqotda yagona emas, balki ko'p o'zgaruvchili (multivariate) ekonometrik model qo'llanildi.

Natijalar va Muhokama

Tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta'siri yuqori darajada murakkab, ko'p omilli va o'zaro bog'langan tizim orqali amalga oshishini ko'rsatadi. Empirik tahlil shuni tasdiqlaydiki, elektron tijoratning kengayishi faqat savdo hajmlarining oshishi bilan cheklanib qolmaydi, balki iqtisodiyotning institutsional tuzilmasi, bozor mexanizmlari, resurslar taqsimoti va mehnat bozori dinamikasiga ham chuqur transformatsion ta'sir ko'rsatadi. Elektron tijoratning iqtisodiy o'sishga ta'siri birinchi navbatda bozorlarning kengayishi va tranzaksiya xarajatlarining kamayishi orqali yuzaga chiqadi. Raqamli platformalar geografik cheklovlarni yo'q qiladi va ishlab chiqaruvchilarni an'anaviy vositachilarsiz iste'molchilarga to'g'ridan-to'g'ri ulaydi. Bu jarayon iqtisodiy almashinuvni tezlashtiradi va yalpi ichki mahsulot o'sishiga ijobiy turtki beradi. Shu bilan birga, axborot assimetriyasining kamayishi narxlarning barqarorlashuviga va resurslarning samarali taqsimlanishiga olib keladi.

1-jadval

Quyidagi jadval elektron tijorat va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi asosiy ta'sir kanallarini umumlashtiradi:

Ta'sir kanali	Iqtisodiy mexanizm	Natija
Bozor kengayishi	Geografik cheklovlarning yo'qolishi	Savdo hajmining oshishi
Tranzaksiya xarajatlari	Raqamli avtomatlashtirish	Operatsion xarajatlar kamayishi
Axborot simmetriyasi	Ma'lumotga tez kirish	Samarali narx shakllanishi
Innovatsion faollik	Yangi raqamli biznes modellar	Iqtisodiy diversifikatsiya

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ta’siri faqat mikro darajada emas, balki makroiqtisodiy darajada ham sezilarli bo‘lib, bu jarayon endogen o‘sish nazariyasi bilan mos keladi. Raqamli texnologiyalar iqtisodiy o‘sishning ichki omiliga aylanib, kapital va mehnat samaradorligini oshiradi. Bandlik masalasida olingan natijalar elektron tijoratning mehnat bozoriga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Bir tomondan, an’anaviy chakana savdo segmentida ayrim ish o‘rinlari qisqarishi kuzatiladi, boshqa tomondan esa raqamli iqtisodiyot yangi turdagi ish o‘rinlarini yaratadi. Bu jarayon ishchi kuchining strukturaviy qayta taqsimlanishiga olib keladi. Ayniqsa, logistika, raqamli marketing, dasturiy ta’minot ishlab chiqish va ma’lumotlar tahlili sohalarida bandlik sezilarli darajada oshgan. Bu holat elektron tijoratni “ish o‘rinlarini yo‘q qiluvchi emas, balki transformatsiya qiluvchi tizim” sifatida talqin qilishga asos beradi.

2-jadval

Bandlikdagi o‘zgarishlar quyidagi jadvalda umumlashtiriladi:

Sektor	**O‘zgarish turi**	**Sabab**
An’anaviy savdo	Qisman qisqarish	Avtomatlashtirish
Logistika	Keskin o‘sish	Yetkazib berish talabi
IT va platformalar	Yuqori o‘sish	Raqamli transformatsiya
Marketing	O‘sish	Raqamli reklama kengayishi

Mehnat unumdorligi bo‘yicha natijalar elektron tijorat korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligi an’anaviy biznes modellarga nisbatan yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Bu holat avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, real vaqt rejimidagi ma’lumot almashinuvi va integratsiyalashgan logistika tizimlari bilan bog‘liq. Elektron tijorat platformalari biznes jarayonlarini soddalashtiradi va har bir operatsiya uchun sarflanadigan vaqtni qisqartiradi. Natijada bir xodim tomonidan yaratiladigan qo‘shilgan qiymat sezilarli darajada ortadi. Elektron to‘lov tizimlari natijalarda muhim o‘rin egallaydi. Raqamli to‘lovlar iqtisodiy tranzaksiyalarni tezlashtiradi, naqd pulga bog‘liqlikni kamaytiradi va iqtisodiy shaffoflikni oshiradi. Bu jarayon norasmiy iqtisodiyot ulushining kamayishiga ham xizmat qiladi.

3-jadval

Quyidagi jadval elektron to‘lov tizimlarining asosiy iqtisodiy ta’sirlarini ko‘rsatadi:

Ko‘rsatkich	**Ta’sir yo‘nalishi**	**Natija**
Tranzaksiya tezligi	Real vaqt to‘lovlar	Iqtisodiy faollik oshishi
Xarajatlar	Komissiya kamayishi	Samaradorlik oshishi
Shaffoflik	Raqamli izlar	Soliq bazasi kengayishi
Xavfsizlik	Shifrlash texnologiyalari	Ishonch oshishi

O‘zbekiston kontekstida natijalar elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ijobiy va tez rivojlanayotgan ta’sirga ega ekanligini tasdiqlaydi. Internet qamrovi kengayishi, mobil to‘lov tizimlarining rivojlanishi va raqamli platformalarning ko‘payishi kichik biznes faolligini oshirmoqda. Shu bilan birga, logistika tizimi va raqamli savodxonlik hali ham cheklovchi omillar sifatida saqlanib qolmoqda. Muhokama shuni ko‘rsatadiki, elektron tijorat iqtisodiy tizimni faqat texnologik emas, balki institutsional jihatdan ham o‘zgartiruvchi kuchdir. U tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi, bozor samaradorligini oshiradi va iqtisodiy o‘sishning yangi manbalarini yaratadi. Natijalarni nazariy jihatdan talqin qilganda, ular tranzaksiya xarajatlari nazariyasi, endogen o‘sish nazariyasi va platforma iqtisodiyoti konsepsiyalari bilan to‘liq mos keladi. Elektron tijorat raqamli infratuzilma va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘lovchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Ushbu maqola raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning milliy iqtisodiyotga ta’sir mexanizmlarini kompleks tarzda tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, natijalar elektron tijoratning iqtisodiy tizimdagi rolini oddiy savdo kanali darajasidan ancha yuqori, ya’ni institutsional va transformatsion darajaga ko‘tarilishini ko‘rsatadi. Olingan empirik va nazariy xulosalar shuni tasdiqlaydiki, elektron

tijorat milliy iqtisodiyotda iqtisodiy o‘sish, bandlik, mehnat unumdorligi, investitsion faollik va bozor samaradorligini bir vaqtning o‘zida kuchaytiruvchi ko‘p qirrali mexanizm sifatida ishlaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, elektron tijoratning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bevosita savdo hajmlarining oshishi bilan birga, bilvosita tarzda tranzaksiya xarajatlarining kamayishi, axborot assimetriyasining qisqarishi va resurslar taqsimotining optimallashuvi orqali ham yuzaga chiqadi. Bu esa elektron tijoratni endogen iqtisodiy o‘sish modelining muhim tarkibiy elementi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli platformalarning kengayishi iqtisodiyotda yangi qiymat yaratish zanjirlarini shakllantirib, ishlab chiqarish va iste’mol o‘rtasidagi an’anaviy chegaralarni sezilarli darajada yumshatadi.

Bandlik nuqtayi nazaridan elektron tijoratning ta’siri transformatsion xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Ya’ni, u mavjud ish o‘rinlarini to‘liq yo‘qotmaydi, balki ularni qayta shakllantiradi. Past malakali mehnatga asoslangan ish o‘rinlarining qisqarishi bilan birga, yuqori malakali raqamli ko‘nikmalarga ega mutaxassislar uchun yangi ish o‘rinlari paydo bo‘ladi. Bu jarayon mehnat bozorining strukturaviy modernizatsiyasiga olib keladi va iqtisodiyotning umumiy raqobatbardoshligini oshiradi. Mehnat unumdorligi bo‘yicha natijalar elektron tijorat korxonalarida ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlari an’anaviy modellarga nisbatan sezilarli darajada samaraliroq ekanligini ko‘rsatadi. Bunga asosiy sabab sifatida biznes jarayonlarning avtomatlashtirilishi, real vaqt rejimidagi ma’lumot almashinuvi va integratsiyalashgan platforma tizimlarining joriy etilishi ko‘rsatiladi. Natijada har bir resurs birligi tomonidan yaratiladigan iqtisodiy qiymat ortadi. Elektron to‘lov tizimlari va logistika infratuzilmasi elektron tijoratning samaradorligini belgilovchi asosiy institutsional omillar sifatida ajralib chiqadi. Raqamli to‘lov tizimlarining rivojlanishi iqtisodiy tranzaksiyalar tezligini oshiradi, norasmiy iqtisodiyot ulushini kamaytiradi va fiskal tizim shaffofligini kuchaytiradi. Logistika tizimlarining takomillashuvi esa iste’molchi ishonchini oshirib, bozor kengayishini tezlashtiradi.

O‘zbekiston sharoitida elektron tijoratning rivojlanishi ijobiy tendensiyaga ega bo‘lib, bu jarayon raqamli infratuzilmaning kengayishi, davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlash va xususiy sektor faolligining oshishi bilan bevosita bog‘liqdir. Biroq logistika infratuzilmasi, raqamli savodxonlik darajasi va transchegaraviy raqamli savdo integratsiyasi hali ham to‘liq rivojlanmaganligi sababli, mavjud salohiyat to‘liq amalga oshmagan.

Elektron tijorat raqamli iqtisodiyot sharoitida milliy iqtisodiy rivojlanishning eng muhim drayverlaridan biri hisoblanadi. U iqtisodiy tizimni faqat texnologik emas, balki institutsional jihatdan ham transformatsiya qiladi. Elektron tijoratning iqtisodiy o‘sish, bandlik va mehnat unumdorligiga ijobiy ta’siri uni zamonaviy iqtisodiy siyosatning strategik yo‘nalishiga aylantiradi. Shu bilan birga, uning to‘liq salohiyatini amalga oshirish uchun davlat siyosati, xususiy sektor investitsiyalari va raqamli infratuzilma rivoji o‘rtasida muvozanatli integratsiya zarur. Kelajakda elektron tijorat nafaqat savdo tizimi, balki milliy iqtisodiyotning raqamli transformatsiya yadrosi sifatida yanada muhim rol o‘ynashi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2019). Elektron tijorat to‘g‘risida Qonun.
2. O‘zbekiston Respublikasi. (2004). Elektron raqamli imzo to‘g‘risida Qonun.
3. O‘zbekiston Respublikasi. (2015). Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida Qonun.
4. O‘zbekiston Respublikasi. (2019). Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida Qonun.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. (2020). “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
6. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. (2023). Raqamli iqtisodiyot holati bo‘yicha yillik hisobot.
7. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). Elektron tijorat va raqamli iqtisodiyot statistik to‘plami.

8. O ‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari M.K.DJanzokovich, U.F.Faxriddinovich, https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=17111015444206731335&btnI=1&hl=ru
9. Ways to Achieve High Efficiency with the Help OF Digital Technologies in the Agro-industrial Complex Ulugmurodov Farkhod Faxriddinovich, Maxmudov Javoxir Olimjonovich, Najmiddinov Shohruh Baxriddinovich, Egamkulov Davlatbek Bakhodirovichhttps: https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=15351680460883990213&btnI=1&hl=ru
10. Dahlman, C., Mealy, S., & Wermelinger, M. (2016). Harnessing the digital economy for developing countries. OECD Development Centre Working Papers. https://doi.org/10.1787/5jlwz79zwpzk-en
11. UNCTAD. (2024). Digital economy report 2024. United Nations Conference on Trade and Development. https://unctad.org
12. World Bank. (2024). World development report: Digital dividends and economic transformation. World Bank Publications. https://worldbank.org
13. World Trade Organization. (2023). World trade report 2023: Trade in the digital age. WTO Publications. https://wto.org
14. ITU. (2023). Measuring digital development: Facts and figures 2023. International Telecommunication Union. https://itu.int
15. Katz, R. (2020). The impact of digital transformation on economic growth. Columbia Institute for Tele-Information.
16. Goldfarb, A., & Tucker, C. (2019). Digital economics. Journal of Economic Literature, 57(1), 3–43. https://doi.org/10.1257/jel.20171452
17. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future. W. W. Norton & Company.
18. Schwab, K. (2019). The fourth industrial revolution. World Economic Forum.
19. Cohen, P., Hahn, R., Hall, J., Levitt, S., & Metcalfe, R. (2016). Using big data to estimate consumer surplus: The case of Uber. NBER Working Paper No. 22627. https://doi.org/10.3386/w22627
20. Hagiu, A., & Wright, J. (2015). Multi-sided platforms. International Journal of Industrial Organization, 43, 162–174. https://doi.org/10.1016/j.ijindorg.2015.03.003
21. Varian, H. R. (2019). Artificial intelligence, economics, and industrial organization. NBER Working Papers.
22. Agarwal, R., & Dhar, V. (2014). Big data, data science, and analytics: The opportunity and challenge for IS research. Information Systems Research, 25(3), 443–448.
23. Chen, H., Chiang, R. H. L., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. MIS Quarterly, 36(4), 1165–1188.
24. Laudon, K. C., & Traver, C. G. (2022). E-commerce: Business, technology, society (17th ed.). Pearson.
25. Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2020). Digital marketing. Pearson Education.
26. OECD. (2023). OECD digital economy outlook 2023. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/bb167041-en
27. Tapscott, D. (2015). The digital economy: Promise and peril in the age of networked intelligence. McGraw-Hill.